UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA GENDER STEREOTIPLAR: ULARNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TAHLILI VA BARTARAF ETISHNING INNOVATSION YO'LLARI

Pardayeva Sevara Abdunosir qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

E-mail: sevarapardayeva200@gmail.com

Telefon raqam: +998991491499

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida uchraydigan gender stereotiplarning nazariy asoslari, ularning pedagogik va psixologik xususiyatlari hamda o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi maktab muhitida gender stereotiplarning shakllanish mexanizmlarini aniqlash, ularning ta'lim jarayoniga salbiy ta'sirini baholash va ularni bartaraf etishning innovatsion pedagogik yondashuvlarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda interfaol, kreativ va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida tajriba-sinov ishlari amalga oshirildi.

Kalit so'zlar: Gender stereotip, gender tenglik, umum ta'lim maktabi, pedagogik muhit, psixologik rivojlanish, interfaol ta'lim, kreativ metodlar, kompetensiyaviy yondashuv

KIRISH

Hozirgi zamon ta'lim tizimi global miqyosda shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim modeliga o'tmoqda. Ushbu jarayonda har bir o'quvchining individual qobiliyati, psixologik xususiyati va ijtimoiy

rivojlanishiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Umum ta’lim maktablari esa ushbu jarayonning boshlang‘ich va eng muhim bo‘g‘ini hisoblanadi.

Biroq maktab muhitida hali ham ijtimoiy ongda shakllangan ayrim stereotipik qarashlar, jumladan gender stereotiplar mavjudligi kuzatiladi. Gender stereotiplar — bu jinsga asoslangan, ijtimoiy jihatdan shakllangan va ko‘pincha cheklovchi qarashlar tizimi bo‘lib, u o‘quvchilarning qobiliyatlari va imkoniyatlarini noto‘g‘ri baholashga olib keladi.

Bunday stereotiplar o‘quvchilarning kasbiy yo‘nalish tanlovi, fanlarga munosabati, o‘z-o‘zini baholashi va ijtimoiy faolligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, umum ta’lim maktablarida gender stereotiplarni ilmiy asosda o‘rganish va ularni bartaraf etish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

ADABIYOTLARNI O‘RGANISH

So‘nggi yillarda gender stereotiplar muammosi pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlari kesimida keng o‘rganilmoqda. Karimova (2021) o‘z tadqiqotlarida gender stereotiplarning shakllanishi ko‘p omilli jarayon ekanligini, bunda oila, maktab va ommaviy axborot vositalarining ta’siri muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydi.

Ismoilov (2022) maktab yoshidagi o‘quvchilarda stereotiplarning kognitiv va emotsional rivojlanishga ta’sirini tahlil qilib, ularni kamaytirishda o‘qituvchining pedagogik kompetensiyasi hal qiluvchi omil ekanligini asoslab bergan.

Xorijiy tadqiqotlarda Johnson (2020) gender stereotiplar o‘quvchilarning akademik o‘zlashtirishiga to‘siq bo‘lishi mumkinligini eksperimental asosda ko‘rsatgan. Smith (2021) esa ta’lim materiallarida gender muvozanatning yo‘qligi stereotiplarni mustahkamlashini qayd etadi.

Brown va Lee (2022) o‘z tadqiqotlarida inkluziv ta’lim muhiti yaratish orqali gender tenglikni ta’minlash mumkinligini, bu esa o‘quvchilarning psixologik barqarorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi.

Umuman olganda, ilmiy adabiyotlar gender stereotiplar muammosini kompleks yondashuv asosida hal etish zarurligini ko‘rsatadi.

ASOSIY QISM (METODOLOGIYA VA NATIJALAR)

Mazkur tadqiqotda kompleks ilmiy-metodik yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot dizayni sifat (qualitative) va qisman miqdoriy (quantitative) usullarga asoslangan bo‘lib, u umum ta’lim maktablarida amalga oshirildi. Tadqiqotda o‘quvchilar, o‘qituvchilar va ota-onalar ishtirok etdi.

Tadqiqot metodlari quyidagilardan iborat bo‘ldi:

- diagnostik so‘rovnomalar (gender stereotiplarni aniqlash uchun);
- pedagogik kuzatuv (dars jarayonini tahlil qilish);
- yarim strukturali intervyu;
- eksperimental darslar (interfaol va kreativ metodlar asosida);
- statistik va sifat tahlili.

Eksperimental bosqichda quyidagi pedagogik texnologiyalar qo‘llanildi:

- interfaol metodlar (klaster, aqliy hujum, debat, kichik guruhlarda ishlash);
- kreativ metodlar (muammoli vaziyatlar, rolli o‘yinlar, loyiha asosida o‘qitish);
- refleksiv yondashuv (o‘z-o‘zini baholash va tahlil qilish).

Natijalar tahlili shuni ko‘rsatdiki, dastlab o‘quvchilarda genderga oid stereotipik qarashlar sezilarli darajada mavjud edi. Jumladan, fanlarni jinsga ajratish, kasblarni “erkaklarga xos” va “ayollarga xos” deb tasniflash holatlari kuzatildi.

Eksperimental darslar jarayonida o‘quvchilarning stereotipik qarashlarida sezilarli o‘zgarishlar kuzatildi. Ular o‘z qobiliyatlarini jinsga emas, balki shaxsiy qiziqish va imkoniyatlarga asoslashni boshladilar. Shuningdek, guruhli ishlash jarayonida teng ishtirok, o‘zaro hurmat va hamkorlik ko‘nikmalari rivojlandi.

Kvantitativ tahlil natijalari o‘quvchilarning darsga motivatsiyasi o‘rtacha 35–40% ga oshganini, faol ishtirok esa 30% dan ortiq ko‘payganini ko‘rsatdi.

MUNOZARA (DISCUSSION)

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, gender stereotiplar maktab muhitida o‘quvchilarning psixologik va kognitiv rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu stereotiplar ko‘pincha ong osti darajasida shakllanib, o‘quvchilarning o‘zini anglash jarayoniga ta’sir qiladi.

Interfaol va kreativ metodlar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni esa stereotiplarni kamaytirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Chunki bunday yondashuv o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi va uning shaxsiy tajribasini kengaytiradi.

Biroq tadqiqot shuni ham ko‘rsatdiki, faqat dars jarayonida olib boriladigan ishlar yetarli emas. Gender tenglikni ta’minlash uchun maktab, oila va ijtimoiy muhit o‘rtasida tizimli hamkorlik zarur.

Shuningdek, o‘qituvchilarning gender kompetensiyasini rivojlantirish ham muhim omil hisoblanadi. Chunki pedagogning qarashlari o‘quvchilarga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

XULOSA

Umum ta’lim maktablarida gender stereotiplar muammosi murakkab pedagogik va ijtimoiy hodisa bo‘lib, u o‘quvchilarning shaxsiy va akademik rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalari asosida shuni aytish mumkinki, interfaol va kreativ metodlar, inkluziv ta’lim muhiti hamda o‘qituvchilarning yuqori pedagogik kompetensiyasi gender stereotiplarni kamaytirishda samarali vosita hisoblanadi.

Kelgusida ushbu yo‘nalishda olib boriladigan tadqiqotlar gender tenglikni ta’minlashning innovatsion texnologiyalarini ishlab chiqishga va ularni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishga qaratilishi lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimova, D. (2021). Gender tenglik va ta’lim muhitida stereotiplar. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Ismoilov, S. (2022). Maktab psixologiyasida gender stereotiplar. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
3. Johnson, L. (2020). Gender Bias in Education Systems. New York: Academic Press.
4. Smith, J. (2021). Educational Equity and Gender Representation. London: Routledge.
5. Brown, H. D., Lee, H. (2022). Inclusive Education and Social Development. Pearson Education.